

(4)

अध्यापक शिक्षणाला आकार देणारी नवि/उदयोन्मुख शैक्षणिक आव्हाने

प्रा. पी. अकोलकर

अध्यापक महाविद्यालय औरंगाबाद.

प्र. प्रकटयव मुळे

अध्यापकी संस्था विष्णुपुरी नांदेड.

प्र. प्र. उद्देश जायव

अध्यापकी अध्यापिका महाविद्यालय, नांदेड.

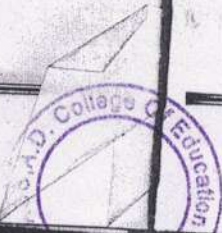
अल्प असतो, असे
शिक्षणाचा पाया आहे.
क्षेत्रातील प्रशिक्षणाचे
याचा विचार करणे
दृष्टीकोन, प्रेरणादायी
ज्ञान मिळविण्यासाठी
शिक्षण देण्यात अनेक
शिक्षक वर्गाकडून
शिक्षक प्रशिक्षणासमोर
अभ्यासामध्ये शिक्षक

योजना

प्रभावी करण्यासाठी
योजना करणे आवश्यक

मध्ये भारत महासत्ता बनेल असे अब्दुल कलाम यांनी म्हटले आहे यामधे
स्वतः स्वेच्छेने होण्यास शिक्षक प्रशिक्षणाचा स्वरूप मोठा सहभाग राहणार आहे.
शिक्षणात अमुलाग्र बदल घडवून आणणे आवश्यक आहे. शिक्षणात
विज्ञान आणणे, संशोधकवृत्ती वाढीस लावणे, ज्ञानासोबत तंत्रज्ञानाचा वापर
सकारात्मक दृष्टीकोन बाळगणे व महत्वाचे म्हणजे सद्यपरिस्थितीतील
जगापेलण्यासाठी शिक्षकांना सक्षम करणे बनवता येईल ह्याचा विचार
वाढीजे.

त्यासाठी या अभ्यासामध्ये शिक्षण प्रशिक्षणापुढील आव्हानाचा शोध घेऊन
जगापेलण्यासाठी सद्य परिस्थितीतील शिक्षक प्रशिक्षण दर्जेदार आहे का?
या अभ्यास थोडक्यात करण्यात आला व त्यावरील उपाययोजना व शिक्षकांची
शिक्षण अनीपचारीक मुलाखत, व चर्चा याद्वारे स्पष्ट करण्यात आली.
सद्यपरिस्थितीतील शिक्षक प्रशिक्षण दर्जेदार आहे, परंतु शिक्षक प्रशिक्षणा समोरील
उदयोन्मुख आव्हाने पेलण्यासाठी अध्यापक शिक्षकात संशोधक वृत्ती, सृजनशिलता,
आचारमक, बोधात्मक, क्रियात्मक क्षमतांचा विकास होणे आवश्यक आहे.

प्रा.रचना संदिप अकोलकर
ए.डी.अध्यापक महाविद्यालय
औरंगाबाद

प्रा.संध्या भास्करराव देशमुख
ज्ञानवर्धिनी अध्यापक महाविद्यालय
हिंगोली

७

निजाम व हैद्राबाद मुक्ती संग्राम

हैद्राबाद मुक्ती संग्राम हे भारताच्या स्वातंत्र्य लढ्यातील एक दैदिप्यमान पर्व म्हणता येते. भारतातील जनतेने धर्मांध, सरंजामशाही, जुलूमी निजामी राजवटी विरुद्ध लढा देवून भारतीय स्वातंत्र्याची पूर्णता केली. हा स्वातंत्र्य लढा स्वामी रामानंद तीर्थ यांच्या नेतृत्वाखाली लढला गेला. स्वामीजी व त्यांच्या सहकाऱ्यांच्या लढ्यामुळे त्या काळातील हैद्राबाद संस्थानातील जनता, तरुण वर्ग देखील या धर्मांध जुलूमी राजवटी विरुद्ध संघर्षात उतरला व हा लढा जनतेचा लढा स्वातंत्र्याचा लढा म्हणून लढला गेला.

स्वतंत्र भारताच्या केंद्रीय सत्तेने या लढ्यास मदत दिली. परिणामी १७ सप्टेंबर १९४८ हैद्राबादचा स्वातंत्र्य लढा यशस्वी होऊन निजामी राजवटीचा शेवट झाला. हैद्राबादचा हा स्वातंत्र्य लढा केवळ काही वर्षे लढला गेला असे नाही. भारताला ब्रिटिशांनी स्वातंत्र्य दिल्या नंतर स्वतंत्र भारताच्या सरकारने हैद्राबाद संस्थानात सैन्य पाठवून पोलिस अॅक्शन घडवून आणले व निजामी राजवटीचा पाडाव केला. असे जरी वरवर पाहता दिसत असले तरीही या राजवटीला हादरे देण्याचा प्रयत्न स्वामी रामानंद तीर्थ व त्यांच्या सहकाऱ्यांनी केला होता हे वास्तव विसरता येत नाही. यामध्ये स्वातंत्र्य सैनिकांची अत्यंत महत्वाची भूमिका दिसून येते. निजामाने सहजासहजी आपला पराभव मान्य केला असे मात्र म्हणता येत नाही. १३ सप्टेंबर १९४८ साली हैद्राबाद संस्थानात भारतीय सैन्याचा प्रवेश झाला व अवघ्या चार दिवसांमध्ये निजामाने भारतीय सैन्याचा प्रतिकार करू शकत

नाही हे ओळखून शरणागती पत्करली व विलीनीकरणास मान्यता दिली. हे घडले असले तरीही ही स्थिती स्वातंत्र्य सैनिकांच्या कार्यामुळेच निर्माण झाली होती. निजामाच्या राजवटीला संस्थानातील प्रजेने संघर्ष करून हादरे देण्याचा प्रयत्न केला होता.

या हैद्राबाद मुक्ती लढ्याचा विचारा करताना काही महत्वाच्या बाबी ठळकपणे जाणवतात. यामध्ये निजामाची धोरणे किंवा निजामाची नीति ही एक महत्वाची बाब दिसून येते. औरंगजेब बादशहाच्या मृत्युनंतर निजामाची सत्ता दक्षिण भारतात विकसित झाली. इ.स.१७२४ मध्ये मीर कमरुद्दीन याने दक्षिणेची सुभेदारी हस्तगत केली. दिल्लीवरील मोगल बादशहाने त्याचा निजाम उल-मुल्क व आसफजाह या पदव्या देऊन सन्मान केला. मीर कमरुद्दीने निर्माण केलेली राजवट म्हणजेच निजामशाही होय. या राज्यावर पुढील काळात एकंदरीत सात शासक सत्तारूढ झाले होते. तेच निजामी राज्य होय. निजामी राजाच्या प्रारंभीच्या काळात निजामाचा मराठ्यांशी संघर्ष झाल्याने निजामाने इंग्रजांची मदत घेण्याचे ठरविले. मराठ्यांच्या स्वाऱ्यांनी, चौथाई, सरदेशमुखी व सुलसाठीच्या आक्रमणाने हैराण झालेल्या निजामाने इ.स.१७९८ मध्ये इंग्रजांचे मांडलिकत्व पत्करणारा करार केला होता. ब्रिटिशांची तैनाती फौज त्याने आपल्या जवळ बाळगली व त्यासाठी मोठा खर्च देखील केला. या सैन्याच्या खर्चापोटी निजामाने कर्ज काढून ही कर्जफेड करण्यासाठी आपल्याच ाब्यातील वऱ्हाड प्रांत व रायचून दोन प्रदेश

ब्रिटिशांना दिले व पुढील काळात हे प्रदेश पुन्हा हस्तगत करण्याचा प्रयत्न केला. परंतु हे प्रदेश ब्रिटिशांकडे राहिले यामुळे निजामाची ताकद काही प्रमाणात घटली. सहावा निजाम महबूत अली याच्या मृत्युनंतर सातवा निजाम मीर उस्मान अली हा गादीवर आला. त्याने हैद्राबाद संस्थानाचे स्वतंत्र राष्ट्र निर्मितीचे प्रयत्न सुरु केले होते. प्रतिगामी एकतंत्री धर्मांध राजवट कायमस्वरूपी ठेवण्याचा निजामाचा विचार होता. यासाठी निजामाने सर्व प्रकारच्या चळवळी, सभा, आंदोलने यावर कडक निर्बंध लादले होते. वृत्तपत्रांवरही निर्बंध लादले होते.

मीर उस्मान अली दिसायला अगदी साधाभोळा वाटत असला तरी तो तसा नव्हता. तो अतिशय कंजूस, पैशाच लोभी, वेंधळा असे त्याच्या बाबतीत म्हटले जात होते. परंतु प्रत्यक्षात मात्र मीर उस्मान अली राज्यकारभारातील बारकावे जाणून स्वतः सर्व निर्णय घेणारा असा होता. कोणत्याही स्थितीत भारतीय स्वातंत्र्य आंदोलनाचे लोण संस्थानात पसरणार नाही यासाठी निजाम वेगवेगळ्या मार्गाने प्रयत्नशील होता. ऑगस्ट १९११ मध्ये निजाम महबूब यांच्या मृत्युनंतर त्याचा वारस म्हणून सातवा निजाम मीर उस्मान अली यांनी सप्टेंबर १९११ मध्ये सत्तेची सुत्रे हाती घेतली व पुढील काळात एक निश्चित धोरण राबवून हैद्राबाद संस्थानाच्या स्वतंत्र निजामी राष्ट्र विकसित करण्याच्या प्रयत्नांना त्याने प्रत्यक्षात आणण्याचा प्रयत्न सुरु केला. थोडक्यामध्ये निजामाने निश्चित धोरण राबवून हैद्राबाद संस्थानाला स्वतंत्र मुस्लीम राष्ट्र म्हणून विकसित करण्याचा ध्यास घेतला होता असे दिसून येते.

निजामाचे व्यक्तिमत्व बहुरंगी, बहुदंगी असे होते. गहन, गूढ, संमिश्र, अत्यंत महत्वाकांक्षी, पाताळयंत्री अशी निजामाची प्रतिमा जाणवते त्यामुळे हैद्राबादच्या मुक्ती लढ्यांचा इतिहास रोमहर्षक जाणवतो. सातवा निजाम मीर उस्मान अली याने हैद्राबादच्या स्वतंत्र राष्ट्राच्या भूमिकेला सातत्याने पुढे नेण्याचा प्रयत्न केला होता निजामाची ती महत्वाकांक्षा होती. त्यामुळेच स्वामीजींच्या नेतृत्वाखाली

स्वातंत्र्य सैनिकांवर निजामी व्यवस्थेकडून होणाऱ्या छळाला, अत्याचाराला सामोरे जावे लागले. यासाठी स्वातंत्र्य वीरांनी धगधगत्या निखार्यावरून मार्ग काढीत अस्तित्व कायम ठेवण्याचा निजामाचा प्रयत्न दिसून येतो. निजामाने वन्हाड प्रांत परत मिळवण्याचा आटोकाट प्रयत्न केला. यासाठी प्रचंड पैसा कंजूस म्हणून ओळखल्या गेलेल्या निजामाने खर्च केला होता. ही निजामाची स्वतःची ताकद वाढवण्याची ही एक योजना होती. निजाम मीर उस्मान अली यांनी हैद्राबाद संस्थानाचे स्वातंत्र्य जवळजवळ सिध्द करत आणले होते. हिंदुस्थानचा भाग नसणारे स्वतंत्र सार्वभौम हैद्राबाद नावाचे राष्ट्र अस्तित्वात आणण्याची महत्वाकांक्षा जवळजवळ त्याने पूर्ण करित आणली होती. निजाम हा भारतीय राष्ट्रवादाचा शत्रू होता. त्यामुळे हैद्राबादचा मुक्ती लढा हा स्वातंत्र्य संग्रामातील 'एक सोनेरी पर्व' म्हणून ओळखला जातो.

निजामाच्या एका निश्चित योजनेला मोडीत काढण्यासाठी करावा लागलेला कडवा संघर्ष म्हणून हैद्राबाद मुक्ती लढ्याचा उल्लेख केला तर तो गैर ठरत नाही. या संघर्षाचे प्रणेते १९३८ नंतर स्वामीजी होते. सत्तेवर आल्यापासूनच निजामाच्या डोक्यात सार्वभौम राजा होण्याचे स्वप्न होते. निजामाने आयुष्यभर स्वातंत्र्याची प्रतिक्षा केलेली दिसून येते. हैद्राबादचे स्वतंत्र अस्तित्व सिध्द करण्यासाठी निजामाने वेगवेगळ्या पातळीवर प्रयत्न केले होते. त्यामुळे हैद्राबादचा स्वातंत्र्य लढा वेगळ्या दृष्टिकोनातून संस्मरणीय ठरलेला आहे. निजामाने स्वतःचे स्वतंत्र अस्तित्व दाखवून देण्यासाठी नाणे व्यवस्था विकसित केली होती. जागतिक बाजारपेठेमध्ये या नाण्याचा विनिमयाचा दर ठरलेला होता. या चलनाला 'हाली शिक्का' असे म्हणत. निजामाने आपल्या चलनाला आंतरराष्ट्रीय मान्यता मिळवून दिलेली होती. जागतिक स्तरावर हैद्राबादचे स्वतंत्र राष्ट्र दाखविण्याचा त्याने प्रयत्न केला होता. हैद्राबादची स्वतःची पोस्ट सेवा, टेलिग्राफ, रेल्वे सेवा, सिव्हील सर्व्हिस विकसित करून निजामाने स्वतःच्या स्वतंत्र अस्तित्वाला सर्व जगा समोर मांडण्याचा प्रयत्न केला होता. स्वतंत्र विद्यापीठ (उस्मानिया विद्यापीठ), स्वतंत्र लष्कर, जगातील बँकांमध्ये निजामाच्या ठेवी या

माध्यमातून निजामाने हैद्राबाद हे एक स्वतंत्र राष्ट्र आहे हे दाखविण्याचा प्रयत्न केला होता.

वेगवेगळ्या राष्ट्रांमधून त्याने आपले प्रतिनिधी ठेवून आपल्याला अनुकूल भूमिका आंतरराष्ट्रीय पातळीवर विकसित करण्याचा प्रयत्न केला होता. निजामाने लॉर्ड मॉक्टेन यांना मोठी रक्कम देऊन त्यांना आपली आंतरराष्ट्रीय पातळीवर विकली करण्यास ठेवले होते. भारतीय स्वातंत्र्याच्या मार्गामध्ये निजामाने अनेक अडसर या दृष्टीकोनातून निर्माण केले होते. बॅ.महंमद अली जीना व जाफरुल्ला खान यांना वार्षिक मोबदला देऊन निजामाने त्यांना आपल्या विकलीसाठी नियुक्त केले होते. ब्रिटिश वृत्तपत्र, पार्लमेंटचे सभासद, यांचीही मदत निजामाने घेतली व त्या माध्यमातून आपले स्वतंत्र राष्ट्र बनवण्याची योजना वेगाने पुढे रेटण्याचा प्रयत्न केला होता. निजाम भारतीय स्वातंत्र्याचा, अखंडतेचा शत्रू होता त्यामुळेच हैद्राबाद संस्थानामध्ये इत्तेहादुल मुसलमीन, रजाकार संघटनेच्या माध्यमातून त्याने संस्थानामध्ये मोठ्या प्रमाणात अत्याचार केले होते. निजामाला फक्त आपल्या स्वातंत्र्याचा उद्घोष करून थांबावयाचे नव्हते. तर इस्लामी राजवटीची स्थापनाही त्याला करायची होती. १९२६ मध्ये मुस्लीमांची लढाऊ संघटना इत्तेहादुल मुसलमीन ही त्याने विकसित केली होती. थोडक्यात निजामाने हैद्राबाद स्वतंत्र राष्ट्र निर्मितीच्या प्रयत्नांना वेगवेगळ्या मार्गाने विकसित करण्याचा प्रयत्न केला होता.

असे स्वतंत्र राष्ट्र निर्माण करण्यासाठी संस्थानातील १६ लाख मुस्लीमांचा पाठिंबा मिळवण्याचा त्याने प्रयत्न केला होता. त्यासाठी त्याने अत्यंत आक्रमक धर्मांध रजाकार संघटना देखील विकसित केली होती. थोडक्यात निजामाने अत्यंत विचारपूर्वक १९११ पासूनच स्वतंत्र राष्ट्र निर्मितीला चालना दिली होती. भारतीय स्वातंत्र्याला खो देण्याचा प्रयत्न केला होता. निजामाने प्रचंड संपत्ती गोळा करून राज्यांच्या महसूलातील ७५ लाख रुपये वार्षिक व सर्फ-इखास या खाजगी जहागिरीतून दरवर्षी दोन कोट रुपये उचलून प्रचंड पैसा जमवून स्वतंत्र राष्ट्र निर्मितीवर खर्च करण्यास त्याने

सुरुवात केली होती. थोडक्यामध्ये निजाम एक निश्चित दृष्टिकोन बाळगून आपली पावले टाकीत होता. मुस्लीमांचा, सशस्त्र अरब, रोहिले यांचा पाठिंबा घेवून आपली दहशत निर्माण करण्याचा प्रयत्न करीत होता. निजाम, रजाकार संघटना, संघटनेचा नेता कासीम रझवी तसेच इत्तेहादुल मुसलमान यांच्या बळावर निजाम मुस्लीम राष्ट्र विकसित करण्याचा प्रयत्न करीत होता. त्यासाठी वाटेल ते करण्याची तयारी निजामाने केली होती. हैद्राबादच्या स्वातंत्र्यासाठी प्रसंगी एक कोटी चाळीस लाख हिंदुंची कत्तल करू असे रझवीची भूमिका होती. याला निजामाचे पूर्ण समर्थन होते.

थोडक्यामध्ये निजामाने नितीचा अवलंब करून योजना आखल्याचे दिसून येते. परंतु स्वामीजींच्या नेतृत्वा खालील हिंदु महासभेने तसेच आर्य समाजाने निजामशाही विरुद्ध आंदोलन सुरू करून या व्यवस्थेला छेद देण्याचा प्रयत्न केला होता असे दिसून येते. १९२० पासूनच खऱ्या अर्थाने हैद्राबाद मुक्ती लढ्याला सुरुवात झाली असे म्हणता येते. परंतु प्रत्यक्ष लढा मात्र म.गांधीजींच्या आदेशानुसार १९३८ पासून सुरू झाल्याचे दिसून येते. १९३८ ते १९४८ या काळात हा लढा लढला गेला. या लढ्यात संस्थानी सर्वसामान्य जनताही सहभागी झाली होती. आर्य समाजाने संस्थानातील हिंदुमध्ये प्रतिकाराची भावना निर्माण केली. विशिष्ट प्रसंगी हत्यार चालविण्याची हिंमत आर्य समाजाने संस्थानातील लोकांमध्ये निर्माण केली. परिणामी या स्वातंत्र्य लढ्याला एक प्रकारची धार आली. विद्यार्थ्यांची वंदेमातरम् चळवळ ही या आंदोलनातील एक महत्वाची चळवळ म्हणून नमूद करता येते. म.गांधी, सरदार वल्लभभाई पटेल, पंडित जवाहरलाल नेहरू यांच्या मार्गदर्शनाखाली स्वामी रामानंद तीर्थ यांनी तसेच त्यांच्या सहकाऱ्यांनी हे स्वातंत्र्याचे आंदोलन यशस्वी करण्याचा प्रयत्न केला. गांधीजींनी हैद्राबाद संस्थानामध्ये यावेळी सशस्त्र संघर्षाला मान्यता दिली. १५ ऑगस्ट १९४७ ला भारत स्वतंत्र झाल्यानंतर देखील निजामाने आपला स्वातंत्र्याचा हेका सोडलेला नव्हता. हिंदुंवर अत्याचार करून आपली योजना तडीस नेण्याचे निजामाचे

मनसुबे होते. परंतु स्वामी रामानंद तीर्थ व त्यांच्या सहकाऱ्यांमुळे तसेच सरदार पटेलानी उचलेल्या धाडसी पावलांमुळे, संस्थानामध्ये सैनिक पाठविण्याचा निर्णयामुळे अर्थात पोलीस अॅक्शनमुळे निजामाला पूर्णतः माघार लागली व हा मुक्ती लढा यशस्वी झाला याचे श्रेय स्वातंत्र्य सैनिकांच्या कार्याला जाते.

१) रजाकार संघटना, इत्तेहादूल मुसलमीन, बॅ. महंमद अली

जीना, पाकिस्तान, युनो तसेच पाश्चिमात्य राष्ट्रे यांच्या माध्यमातून निजामाने आपली योजना तडीस नेण्याचा भरपूर प्रयत्न केलेला दिसून येतो.

२) हिंदु महासभा, आर्य समाज, वंदेमातरम् चळवळ,

हैद्राबाद स्टेट काँग्रेस यांच्या कार्यामुळे तसेच संस्थानातील सर्वसामान्यांच्या सहभागामुळे हा स्वातंत्र्य लढा यशस्वी झाला.

३) म.गांधी, पंडित जवाहरलाल नेहरु, सरदार वल्लभभाई पटेल, तसेच संस्थानातील स्वामी रामानंद तीर्थ व त्यांचे सहकारी गोविंदभाई श्रॉफ, बाबासाहेब परांजपे इत्यादींच्या कार्यामुळे हा लढा यशस्वी झाला असे दिसून येते.

संदर्भ :- १) स्वामी रामानंद तीर्थ - अनंतराव भालेराव

२) हैद्राबाद विमोचन आणि विसर्जन - नरहर

कुरुंदकर

३) कर्मयोगी संन्यासी - नरेंद्र चपळगावकर

शोधनिबंध लेखन मार्गदर्शक सूचना

१. शोधनिबंध लेखाचा प्रकार

१.१ संकल्पनात्मक/वैचारिक.

१.२ समस्या विश्लेषणावर आधारित

१.३ प्रवृत्ती दर्शक.

१.४ सर्जनशील, नावीन्यपूर्ण उपक्रमावर आधारित

१.५ संशोधनात्मक

वरीलपैकी आपण लेखन केलेला शोधनिबंध कोणत्या प्रकारात मोडतो, याची नोंद करावी. शोधनिबंध शक्यतो मराठीत असावा. कारण हे मासिक मराठीतून अद्ययावत संदर्भ देण्यासाठी कटिबद्ध आहे.

२. शोधनिबंधाचे शीर्षक नोंदवून त्यानंतर १५० शब्दांत मराठी वा इंग्रजीत सारांश द्यावा, त्यात महत्त्वाचे अनुमान मांडावेत.

३. लेखाची मांडणी शैक्षणिक क्षेत्रातील व्यक्तींना उपयुक्त ठरू शकेल, अशा पद्धतीने करावी.

४. प्रस्तावना प्रेरणादायी, उत्सुकता निर्माण करणारी असावी.

५. मध्यवर्ती भागात लेखकाच्या मनाला वृष्टी, दृष्टी देणारे संदर्भ त्याचप्रमाणे विरुद्धार्थी मते संदर्भासहित नोंदवावीत. मुद्दे व उपमुद्द्यांचे इंग्रजी शब्द कंसात द्यावेत.

६. माहिती आलेखन, आकृती, कोष्टक स्वरूपात मांडलेली असल्यास त्याला क्रमांक असावा, त्याचे विवेचन थोडक्यात लेखात द्यावे.

७. शोधनिबंधाच्या शेवटी समारोपात त्याचा मतीतार्थ द्यावा.

८. शोधनिबंधातील संदर्भ आणि शेवटी द्यावयाचे संदर्भ अमेरिकन सायकॉलॉजिकल असोसिएशन पद्धतीने द्यावेत.

९. शोधनिबंध शब्दमर्यादा २,००० ते २,५०० (दोन ते अडीच हजार) असावी.

- डॉ. संजीवनी महाले

१०. टंकलेखनाचे नियम अक्षर आकाराबाबत सूचना-

मुख्य शीर्षक १८, उपशीर्षक १६, मजकूर १४ मराठीसाठी वापरावेत.

११. शोधनिबंध पानाच्या एकाच बाजूला टंकलिखित करून सोबत सीडीवर पाठवावी.

१२. शोधनिबंध पाठविताना त्यासोबत एक हमीपत्रही पाठवावे, या हमीपत्रात पुढील मजकूर असणे अत्यावश्यक आहे.

१३. हमीपत्र हे मुख्य संपादकांच्या नावे असावे.

शोधनिबंध लेखकाचे संपूर्ण नाव व पत्ता ----

शैक्षणिक पात्रता ----

कार्यरत ठिकाण ----

दूरध्वनी, मोबाईल, ई-मेल ----

१. शोधनिबंध इतरत्र कुठेही प्रकाशित झालेला नाही, याबाबतची हमी.

२. संपादक मंडळाने शोधनिबंध स्वीकृती-अस्वीकृतीच्या निर्णयास मान्यता. त्याबाबत कोणताही पत्रव्यवहार नाही, याची जाणीव.

३. मासिकातील जागेच्या उपलब्धतेनुसार छपाईच्या महिन्याबाबत ना हरकत.

४. शोधनिबंधात वापरलेल्या सर्व संदर्भांची नोंद केलेली आहे.

५. शोधनिबंधातील लेखन चौर्याबाबत कुणी तक्रार केल्यास त्याची पूर्णतः जबाबदारी माझी असेल.

६. शेवटी स्वतःची सही व नाव असावे.

ISSN 2231 - 2137

CONTEMPORARY RESEARCH IN INDIA

A Peer-Reviewed Multi-Disciplinary International Journal

Special Issue

National conference on

NEW TRENDS IN EDUCATION

9th January, 2012

Shri Sevdas Shikshan Prasarak Mandal's

Savitribai Phule B.Ed. College

Vasarni, Nanded- 431 603 (M.S.)

Dr. Deepak Nanaware
Editor-in-Chief

www.contemporaryresearchinindia.com

CONTEMPORARY RESEARCH IN INDIA

A Peer-Reviewed Multi-Disciplinary International Journal

Special Issue, January, 2012

This Journal is owned by Mrs. Shilpa D. Nanaware, 129/498, Vasant Vihar,
Near Old Pune Naka, Solapur-413 001, Maharashtra, India and it is registered
with RNI Reg. No. 12730/13/1/2010

PRINCIPAL

A. D. College of Education

Sulbhanjan, Tq. Kh-Jhat ad, Dist. Aurangabad. (M.S.)

शिक्षक व विद्यार्थ्यांच्या गुणवत्तापूर्ण विकासासाठी आवश्यक कौशल्य!

रचना संदिप अकोलकर,

जयप्रकाश नारायण अध्यापक महाविद्यालय, औरंगाबाद

उज्ज्वला सदावर्ते,

विवेक वर्धिनी अध्यापक महाविद्यालय, नांदेड

21 व्या शतकाकडे वाटचाल करतांना बदलत्या काळाचा विचार करणे गरजेचे आहे. आजचा काळ हा जागतिकीकरणाचा आहे. तंत्रज्ञानाचा आहे. ह्या काळाची सुसंगत अशी आपली शिक्षण प्रणाली असली पाहिजे. पाठ्यापुस्तकापलीकडे जाऊन विद्यार्थ्यांना ज्ञानसंपन्न आणि कौशल्याधिष्ठित बनवण्यासाठी मुलभूत विचार करणे गरजेचे आहे. यासाठी शिक्षकांवर जास्त जबाबदारी येऊन पडली आहे. परिवर्तनाच्या दिशेने वाटचाल करताना नवविचार नवकल्पना नवीन उपक्रम या 'कोनातून शिक्षकांनी आपले ही ज्ञान अद्यावत ठेवायला हवे आहे.

शिक्षक व विद्यार्थ्यांना समाजात वावरतांना जीवन जगत असताना काही कौशल्य आत्मसात करावेच लागतात. ज्याच्याजवळ कौशल्य आहे. हुनर आहे ती व्यक्ती समाजात नेहमी श्रेष्ठ ठरते. ज्यांच्याकडे कौशल्य नसते ती व्यक्ती जीवनात इतरांच्या तुलनेत मागे पडलेल्या दिसतात. आज 21 व्या शतकात पदार्पण करत असताना प्रचंड ज्ञानाचा प्रस्फोट झालेला दिसून येत आहे. समाजाच्या गतीमान विकास होत आहे. प्रचंड जीव घेणी स्पर्धा प्रत्येक क्षेत्रात होत आहे. तंत्रज्ञानाने तर माहितीचे भांडार सर्वासमोर खुले केले आहे. त्यामुळे शिक्षण पद्धतीत देखील अमुलाग्र बदल झालेला दिसून येत आहे. अध्ययन अध्यापन पद्धतीत केवळ कथन पद्धती न राहता शैक्षणिक साधनांचा वापर या शतकात सुरू झाला. इंटरनेट एलसीडी प्रोजेक्टर, ओएचपी प्रोजेक्टर, संगणक या सारख्या साधनांनी भर घातली.

संगणकाच्या या युगात आधुनिक साधनांचा प्रभाव विद्यार्थी वर्गावर जास्त पडलेला दिसून येत आहे. आधुनिक तंत्रज्ञानाचे हे घटक विद्यार्थ्यांच्या शारीरिक, मानसीक, भावनिक विकासावर परिणाम करत आहेत. अशा परिस्थितीत उच्च गुणवत्ताधारक विद्यार्थी निर्माण होण्यासाठी कौशल्याधिष्ठित प्रशिक्षणाचे गरज निर्माण झाली आहे. शिक्षक व विद्यार्थी या दोघांनाही कौशल्य विकासाचे शिक्षण गरजेचे आहे. आणि व्यक्तिमत्त्व विकासात कौशल्य महत्वपूर्ण भूमिका बजावते.

1) लेखन कौशल्य :- प्रत्येक व्यक्तीस लेखन कौशल्याची गरज असते. व्यावसायिक लोकानी आपल्या व्यवसायाबद्दलचे लिखाण उच्च प्रकारे कौशल्याने पूर्ण करणे गरजेचे आहे. शिक्षकांनी नवनवीन संशोधन, तंत्रज्ञानाचे वाचन करून लिखित स्वरूपामध्ये प्रभावी पणे विद्यार्थ्यांपर्यंत पोहचवावे. विद्यार्थ्यांनी देखील विविध विषयाचे वाचन करून नोट्स काढणे हे ही लेखन कौशल्यच आहे. वृत्तापत्रे, मासिके, शैक्षणिक सदर ई. वाचून लेखन कला अवगत केली पाहिजे उत्कृष्ट पाठाचे लेखन विद्यार्थ्याला प्रेरणादायी ठरते.

2) बोलण्याचे कौशल्य :- बोलणाऱ्याच्या तुरी बाजारात विकल्या जातात असे म्हटले जाते. काय बोलावे, काय बोलू नये, कसे बोलावे व किती बोलावे याचे भान बोलताना राहिले पाहिजे. बऱ्याचदा बोलण्यातून गैरसमज होण्याची शक्यता वाढीला लागते. तेव्हा शिक्षकांनी भाषण कौशल्य शब्दांची फेक, वेळेचे

नियोजन या बाबी विद्यार्थ्यांवर परिणाम कारक ठरतात. विषयानुरूप बोलणे आवाजात चढ उतार ठेवणे स्पष्ट उच्चार करणे ही घटक विद्यार्थ्यांवर प्रभाव पाडून जातात. विद्यार्थ्यांना सुद्धा या कौशल्याचा उपयोग प्रभावीपणे मुलाखत देताना होतो. उत्कृष्ट वक्ता, व्याख्याता या बोलण्याच्या कौशल्यामुळे निर्माण होऊ शकते.

3) नियोजन कौशल्य :- नियोजनासाठी एक महत्वाची गो म्हणजे असे म्हणतात, भान ठेवून नियोजन करावे व बेभान होवून अमलबजावणी करावी. आणि ती करताना कधीच अडचण येणार नाही. उत्कृष्ट नियोजन कौशल्य समाजामध्ये केव्हाही प्रभाव पाडून जाते. शाळेमध्ये वेळेचे नियोजन, पाठाचे नियोजन, परीक्षेचे नियोजन, घटक नियोजन, शाळेच्या व्यवस्थापनाचे नियोजन, धोरणात्मक नियोजन, अभ्यास विषयाचे नियोजन व अभ्यासानुवर्ती नियोजन या सर्व नियोजनामुळे कामामध्ये सुत्रबद्धता येते आणि आखणी व आराखडा याचे कौशल्य दिसून येते. या नियोजनाचा फायदा विद्यार्थ्यांनादेखील होतो. त्यांना अभ्यासविषयाचे नियोजन प्रकल्प कार्याचे नियोजन, परीक्षेचे नियोजन तसेच जिवनाच्या प्रवाहामध्ये पदार्पण करताना नियोजनाची कौशल्य शिदोरी विद्यार्थ्यांकडे असल्यामुळे उत्कृष्ट नियोजक म्हणून नोकरीत लागतो. हे कौशल्य कठीण जरी असले तरी अगोदर आखलेल्या मार्गावर चालणे सोपे असते.

4) संप्रेषण कौशल्य :- माहितीच्या आदान प्रदान हे संप्रेषण कौशल्यामुळे शक्य झाले आहे. जे जे आपणासी ठावे ते ते इतरांना सांगावे शहाणे करून सोडावे सकलजन विद्यार्थ्यांना माहिती देत असताना त्या माहितीचे आधी संकलन करून विद्यार्थ्यांना संक्रमित करावे लागते. ज्ञान देणारा व घेणारा हे दोघे ही महत्त्वपूर्ण व्यक्ती आहेत. हे द्विमार्गी संदेशवहन आहे. यामध्ये हावभाव, टोन, व डीलॅगवेज महत्वाची असते. यातून विद्यार्थी माहिती ग्रहण करतो व शिक्षकांना प्रतिसाद देतो. म्हणून शिक्षकांनी हे कौशल्य आत्मसात केलेच पाहिजे.

5) उपायम आरोग्यासाठीचे कौशल्य :- प्रत्येक व्यक्तीला कौशल्य संपादीत करायचे असेल तर तो आरोग्याचे ने संपन्न असलाच पाहिजे. व्यायामाने शरीर, मन बलवान होते. असे म्हणतात की, निरोगी शरीरामध्ये निरोगी मन वास करते आणि म्हणून कौशल्यविकासात आरोग्याला खूप महत्त्व आहे यासाठी व्यायाम, प्राणायाम, ध्यानधारना, सुर्यनमस्कार, दंडबैठका ई. आरोग्यविषयक सवयी लावून कौशल्य संपादन करण्यात मदत होते.

यामुळे शिक्षक व विद्यार्थी यांना वरील कौशल्याचा विकास करून गुणवत्ता वाढीस लावता येते. या कौशल्याचा उपयोग करून व्यक्ती आपल्या व्यवसायात उपायमरित्या काम करू शकतो. ही कौशल्य आत्मसात करण्यासाठी अनेक ट्रेनिंग सेंटर्स कार्यरत आहेत तेथे जाऊन ज्ञानाची अभिवृद्धी करता येते. सेमिनार, वर्कशॉप तसेच शार्टटर्म कोर्स हे देखिल करता येतात. तसेच युजीसी, एनसीइआरटी, एनसीटीई, पाठ्यापुस्तक मंडळ विविध विषयांच्या संघटना येथे जावूनही कौशल्य विकसीत करता येते. म्हणून शिक्षक व विद्यार्थ्यांच्या व्यक्तीमत्त्व विकासात कौशल्य हे प्रभावी ठरू शकते.

PRINCIPAL
A. D. College of Education
Sulibhanjan, Tq. Khullatad, Dist. Aurangabad. (M.S.)

Challenges facing Higher education in Yemen

Mr. Shamsan Mahmoud Hamoud Al-Hussaini

Ph. D. Researcher, Dept. Of Education, Dr. B.A.M.U- Aurangabad M.S.

A lecturer, Community College – Sana'a.

Email: shamsannew1999@gmail.com

Dr. Shobhana Joshi,

Prof. & Head, Dept. of Education, Dr. B.A.M.U- Aurangabad M.S.

Email: shobhanajoshi99@gmail.com

Abstract

This paper investigates current obstacles and factors that affect the performance of higher education intuitions of Yemen that results them for not being listed among World Class Universities. This study reviewed some studies related to challenges facing higher education in Yemen. Through the findings of this review study, it showed that the current civil war and its effects on the higher education, lack of national vision of government, leadership, financial support, research and development funding, autonomy, governance, academic staff development, ratio of student's enrollments in humanity studies and quality of academic programs are some of the major issues that the Yemen higher education institutions currently facing. It is hoped that, through this article, the HEIs of Yemen would be enhanced and improved by concentrating and finding the best solutions in order to propel and be able to leap to a greater height in the region.

Key words: challenges, higher education, Yemen

Background

The crucial and basic need of any society is Education. Higher education is admittedly a separate stage quite distinct from primary, secondary, elementary, and higher secondary stage (World Bank 2009). Higher education is considered today as a capital investment and is of paramount importance for economic and social development of the country (Issa, A. T., & Siddiek, A. G, 2012).

Thus, due to the lack of knowledge on current situation, challenges and obstacles of Yemeni Higher Education Institutions are crucial to be investigated. The current challenges, problems that Yemen HEIs faces need to be investigated and reviewed in order to find solutions in the nearest future. Hence, the aim of this work is to enrich the body of knowledge related to challenges and obstacles faced by HEIs which will be a base for any further studies and solutions with regards to current circumstances.

Challenges in Higher Education in Yemen

There are issues which are identified as challenges facing the higher education in Yemen. These challenges and obstacles are considered as factors that led the Yemen Higher Education Institutions to reach unsatisfactory performance level . These challenges can be categorized into major components such as challenges during the current war, national vision of the government, governance, autonomy, financial support, student's enrolment, teaching staff, postgraduate studies, research and development and the drain brain. These major components are elaborated as follows:

1. Challenges during the current civil war in Yemen

Yemen war that has been raging since 2015 has been catastrophic on several levels and the harm caused to the educational process remains among the worst. Numbers of universities in Yemen are physically shattered. A study by Mohammad Al Soofi, an education professor at Sana'a University, found that a dozen public-university buildings had been completely destroyed and another 25 university buildings were partially destroyed. Conflict impacts higher education by destroying infrastructure, reducing expenditures for universities and preventing students from attending classes

Problems with finances and transportation have interrupted many students' education. "More than half of students have left the university," said Adel Hamdani, dean of the languages faculty at Future University, a private university in Sana'a to journalists, (Faisal Darem 2017).

There are two governments in Yemen after the war. Houthi-affiliated Sana'a government which is in the capital Sana'a and the other is legitimate government in Aden. Each have their own minister of higher education and each government have tried to control the central bank. As a result, many if not most of the country's 1.2 million civil employees, including professors, have not been paid for years. Even the private universities have reduced the salaries for employees in their universities. (Moyer, J.D et al., 2019)

Conflict has been shown to reduce educational spending through the contraction of education services and the diversion of funds away from education and toward military and defense purposes. Students may also stop attending their classes due to being abducted into soldiering to fight in favor of the militia to work or simply because leaving the house is dangerous. Exposure to war and violence is also likely to take a toll on students who remain enrolled because of stress and psychological trauma (Moyer, J.D et al., 2019)

2. National Vision of the Government

Several studies have been conducted on higher education strategic planning in many countries (John, 2008). In the case of Yemen, the results of interview with the experts showed that one of the most important factors is the lack of a clear vision among the political leaders and top governmental leaders about the role of education and specially the universities and how they are important to the national progress in developing economy and development in the country (Al-haimi et al., 2018)

3. Governance

Some of the Arab countries such as, Yemen, Syria, Saudi Arabia, Morocco are applying the traditional pattern of governance (ElObeidy, 2014). In the context of Yemen, the political interference in appointing academic leaderships and rectors of the universities are based on political grounds more than scientific or professionals' grounds. Therefore, negative effect has befall on the desired development of the universities. The focus of those selected leadership was mainly on the financial, political and administrative aspects and not in developing a strategic plan that can identify the strength, weakness, opportunities and challenges in order to come out with a clear vision on how those intuitions should be. In addition, in terms of university budget, the ministry of finance is controlling all the universities activities while the revenues and fees return should also return back to the ministry of finance.

4. Autonomy of the Universities

University autonomy is one of the most important part for creating successful universities. Institutions that have full autonomy and are not constrained by heavy bureaucracies are more flexible (Jan Sadlak and Liu Nian Cai, 2007). Unfortunately, there is an absence for the Yemeni universities and doesn't have the freedom to make their own decision in terms of self-governance, finance, and administration as well as the appointments.

5. Financial Support

The financial strength of Yemen universities is very low as compared to other universities in other countries. For example, the budget of University Malaya in Malaysia is equal to all government universities' budget in Yemen. With this regard and because of global financial crisis, Yemen has been harmed and university budget has been reduced. The extension of building new universities

has cost the state a huge amount of money and the state's resources have become wasteful (Al-haimi et al., 2018).

6. Students Enrolments

The majority of student's enrolment is in humanities and social sciences that is represented by 86%, and only 14% study in the science and technology (Basheer Alhaimi, 2017). Moreover, the percentage of female students' enrolment represents only 26% which raises the issue of equity. There are a high percentage of students who study in the field of education and they are much bigger than the marketplace needs.

7. Teaching Staff

The real problem in this point is that there is no development and evaluation for the current teaching staff and there is no replacement. One of the reasons behind that is the shortage of required funding to ensure outstanding quality of teaching staff. There is no center in the universities or in higher education concerning continuous development of teaching staff (Basheer Alhaimi, 2017).

8. Postgraduate Studies

Postgraduate studies in Yemeni universities are limited. The percentage of those who further complete their postgraduate studies in Yemen universities is represented by 2% of the total students enrolled. Therefore, the role of Yemen universities becomes more towards teaching and learning rather than research and development (Basheer Alhaimi, 2017).

9. Research and Development

The research and development in Yemeni universities are not activated. Furthermore, there is no specific budget for scientific research. (Basheer Al-haimi, 2017), in his findings, stated that the role of Yemen universities in terms of scientific research is still limited and a percentage of 40% is an evaluation of the research and development role in Yemen universities. (Al-haimi et al., 2018).

10. Other challenges

The higher education in Yemen faces internal and external challenges and risks. Mohammed Almutahr (2005) highlighted a number of external and internal risks and challenges faced by Yemen higher education. The external challenges and risks are represented by Globalization, Information and Communication Technology and Knowledge explosion. The internal ones are social demand for higher education, heavy reliance on government funding, absorptive capacity limitation, limited of higher education structure, weak of internal efficiency, limited development in postgraduate studies, shortage of teaching staff, quality culture development and provision of financial resources.

Conclusion

This paper is aimed to study the current challenges, obstacles and factors that hamper Yemen's higher education institutions performance. This study was prepared according some studies conducted on the area of challenges of higher education in Yemen and according to the researchers experience as a teacher in higher education institution for eleven years. The current challenges and obstacles that Yemen higher education institutions encountered are represented and categorized in this study. The current challenges and obstacles indicated during the current civil war in Yemen is one of the biggest challenges facing the higher education in Yemen. Several issues such as National vision of the government, leadership, financial support, research and development funding, autonomy, governance, academic staff development, ratio of students' enrolment in humanity studies and quality of academic programs, and several others are some of challenges and issues facing higher education institution in Yemen.

References

- Al-haimi B. Ab Hamid, Hujainah F.(2018) Factors Affecting Yemen Higher Education Institutions Performance: Challenges & Obstacles, research paper, International Journal of Engineering & Technology, sciencepubco.com/index.php/IJET
- Alkhazim,M.A., (2003) Higher Education in Saudi Arabia: Challenges, Solutions, and Opportunities Missed, 2003 International Association of Universities 0952-8733/03 \$25.00 .
www.palgrave-journals.com/hep
- Alsurori Muneer, (2018) The Higher Education System In Yemen: Learning From Malaysian Experience, conference paper, <https://www.researchgate.net/publication/323772510>
- Basheer Al-haimi (2017). Higher Education Of Yemen: History, Development And Cuurent Status. Paper presented at the 1th Governance and Integrity conference (FGIC), Yayasan Pahang,Kuantan , Malaysia.
- Bok, D. (2015). Higher education in America. Princeton University Press
- ElObeidy, A. A. (2014). Governing public universities in Arab countries. Perspectives: Policy And Practice In Higher Education, Vol. 18, No. 4, 131–137.
- Faisal Darem,(2017) Assessing The Impact Of War On Development In Yemen Journalist Report <https://www.al-fanarmedia.org/2017/04/yemen-chaos-war-higher-education/>
- Hanaysha, J., Abdullah, H. H., & Warokka, A. (2011). Service quality and students' satisfaction at higher learning institutions: The competing dimensions of Malaysian Universities' competitiveness. Journal of Southeast Asian Research, 1. <http://dx.doi.org/10.5171/2011.855931>
- Issa, A. T., & Siddiek, A. G. (2012). Higher education in the Arab world & challenges of labor market. International Journal of Business and Social Science, 3(9)
- Mohammed Almutahar (2005), "Challenges that face Yemen higher education: Current situation and the future vision".
- Moyer, J.D., Bohl, D., Hanna, D., Mapes, B.R., Rafa, M. (2019). Yemen: Chaos, War and Higher Education <http://www.ye.undp.org/>
- Silan Jubran Alabidi (2003), "Activate the role of Yemen universities.World University Service (WUS) (December 1988) . The Lima Declaration on Academic Freedom and Autonomy of Institutions of Higher Education. Geneva.

PRINCIPAL
A. D. College of Education
Sulibhanjan, Tq. Khultat ad, Dist. Aurangabad (M.S.)

Challenges before Educational Institutions working in Rural Areas

Prof. Dr. Shobhana Joshi,

Head, Dept. of Education

Dr.B.A.M.University, Aurangabad

Smt. Kalyani Shetkar

Director, Manomay English

School,Rajapur

Abstract :

Working in rural areas as a school administrator, it has always been observed that all the conventional teachings sometimes fail due to the different approach of the rural people and their mentality to work for something. All bookish knowledge sometimes cannot succeed with the practical approach; it has to be handled by different virtue of perspective. So, this article is just a small leanings and observations which the educational institution had faced working few years with rural area. There are so many reasons why it is extremely difficult to work and execute the great changes in rural areas. Few challenges are mentioned below:

Key Words – Rural area, education, challenges

Introduction -

"Incredible India!". As we all know our country is truly an incredible country because of its values, cultures, traditions, knowledge and diversity in languages, religions, customs and foods. Our India is truly a very prosperous nation once known as "Sone Ki Chidiya!". There are so many metropolitan cities in India, but even today a very large part of India still occupied by rural area. It's no wonder that why we still are so grounded, so rich in our culture, because somewhere we still are very much connected to our roots. As we all know that India is the largest developing country in terms of industries, technology, science & even in education. But by this development can we surely say, that the whole India along with all its rural part is under the same development? It is true that, majority parts of our country even along with the rural part is under great development, but still it is way behind the scale and scope of development. For me the reasons are very contradictory in nature.

1. The constant pursuit of "Old is Gold!" in ever evolving education -

The one of the main reasons is parent's mentality and approach towards any situation is their "Old is Gold!" approach. When it comes to teaching, we must strive to learn, to teach and to gain something new and always learning something additional knowledge in our life. But people in rural areas stuck to the old patterns, old teaching styles, old methods and old customs. This approach would be good just for celebrating some festivals which unite the people with strong intention & with healthy atmosphere. But it should not be conventional always. There is a great saying that "Change is the only Constant!" and this is something rural people cannot accept easily. They are so much afraid of change so they won't even think or try for learning something new or something updated which will bring them to the higher level or to the broader perspective of anything which we need them to lead a better life style.

2. Wish of instant results without patience -

As above it is mentioned that rural area people are much more dependent on their "Old is gold!" approach, but on the other hand, parents of this generations e.g. mothers and fathers of children; when they visit to school regarding the performance of their children, again their approach is exactly contradictory to their "old is gold!" approach. These are the parents of 21st century, where we live in the instant era. They want results to be produced in minutes like we prepare packaged foods. They are the parents of this generation where they expect children to learn all of the syllabus as quickly as the amazon delivery service. It's actually sounds funny! But this is the sad reality of society of rural area people! Where they are not ready to change their approach

towards learning but also wants the results real quicker, the real faster as compared to the efforts they took in the process of learning. It is observed many times that parents of rural area have very over obsessed, unrealistic expectations from their children which is causing to lose their very precious childhood in this process of fulfilling the expectations of their parents.. Which is a true high cost to pay and people are not even realizing it.

3. Attraction of materialistic and page three lifestyle -

Parents living in rural area have tremendous attraction of all the foreign cultures that culture even is not compatible with their own believes. They are blindly following and also comparing things, learning attributes for their children only on materialistic level. These parents want for their children to learn to speak and behave as of English or somehow British culture; they want their children to wear three piece suits in our deadly hot weather conditions; they want their children to call them 'mum and dad' or 'mummy and papa' and not "Aai and Baba". Parents do really appreciate their children when they write anything in cursive script, whether the writing is correct or wrong. They are not bothered by the mistakes; they are only impressed by the style of writing, no matter how clumsy or shabby it looks. Parents are just copying blindly the culture, the looks of the rich or City living people or foreign people. They are not thinking logically to teach their children how to behave or how to represent themselves and how to be originally smart and charming; but they are teaching them to just copy someone who is already successful and that too on the outer fronts. This is leading to give children a very wrong message which is not at all useful for their future and for their physical, mental and emotional growth.

4. Protecting our culture and mother tongue -

The 90% of the parents are farmers or animal farmers or doing some work regarding the agriculture. It is very brutal reality that children of farmers, animal farmers, people doing business regarding agricultural are not getting appreciation sound there parents when children are planting a tree, nurturing the mother earth, watering the garden, making the best from the waste using materials which we naturally obtained from our nature and even are not appreciated when their children make really beautiful sculpture from mud or soil and this is really a shameful thing. Doing this; parents are teaching there own children not to respect there own parents; by not appreciating the things, their parents do; and teaching the children that not to follow their footsteps. Cause they feel that the work they do is low standard or less important. They think that only speaking in English or doing a corporate job are the only respectful things in society. But, by doing this they actually teaching their children not to respect their parents, their mother earth, and also it is the greatest disrespect of our own mother tongue. Parents who don't know English language are very obsessed with their children to speak in English only, whether they understand it or don't!

5. Not letting teacher do their job -

Somehow people living in rural areas treat teachers or school facilities that they are their slaves. Many of the times, parents forget that teachers teach their children to behave, to become a good person, kind hearted person, hard and smart working person and to achieve the best for their children's lives. Many times parents come to school for very minor things or minor issues such as, if someday teachers scold their children for doing mistake or for repeating mistakes, then the other day parents come to school and scold teacher in front of their children. By doing this; children will always rely on their parents to solve their very small and minor issues. By doing this; children will never learn to cope up with their problems or to deal their weaknesses and to learn from their mistakes and grow big, wise and responsible in their lives and will also be dependent on their

parents to fight all their small and big battles. By this; they will never be self sufficient and independent in their lives. Children will result to have a great ego, false attitude in their nature and they will only be rude, arrogant and disrespectful for the teachers, for their elders and eventually for their parents too!

6. Measuring the English language proficiency as a parameter for intelligence -

Very often we try to convince rural parents to consider the English just as the language of the learning and not as the culture or the way of our lives. Knowing more than two languages is great and helpful for person's brain health; but just focusing on one language will never help anybody in any scenario. English is the worldwide accepted language, a language of business, but still it's not the only language which will help your children to be a nice or successful person. It is not at all relevant with his intelligence, and his success will not be measured on how fluently he is speaking English.

7. Making the parent and teacher as 'The One Team' -

It is observed many times that, when teachers teach something to children then parents make irrelevant issues out of it. This will only confuse the children that, 'what to obey?' and 'whom to listen?' and this will not help anyone. By this, the children will only get confused and might lose their directions and faith from his teachers as well as their parents. It is real challenge to convince the parents in rural areas that parents and teachers are in one team. They both are the single team continuously thinking for the very best for the growth, the real development and the betterment of their children, to guide them, being good, kind, generous, wise and humble person. And they will become successful in their lives.

8. Lack of willingness to flourish the rural area -

The administration of educational institution in rural area becomes challenging when it comes to hiring teachers. Because, it has been observed that everyone wants to live in cities and no one wants to settle to work for the rural areas, and no one is that devoted to see the bigger picture and work for the areas where there is actual need of the real dedicated talent. Rural area needs more devoted people, who understands the importance of work for it. But once people done with their education; everyone just run towards the city. No one wants to come and work in rural areas. We have observed, so many teachers are working in schools of cities without getting paid for several years; but they're not ready to come and work in rural areas even with continuous salary. They are so much affected by the lifestyle of the city.

9. Financial aspects -

Financial aspects are again very challenging when it comes to managing and handling the resources of the educational institutions in rural areas. One of the main source of income of the educational institution is the fees be recovered from parents. But, parents in rural areas become very reluctant when it comes to pay the fees. Especially for the schools in rural area. It is observed many times that, parents pay the fees on the very first day of school which is in city, but the same parents are not willing to pay the fees for the school which is in rural area, irrespective of the difference of amount of fees. Sometimes their tendency is to delay giving fees or not at all giving it, and change the school for the next year; they keep changing the schools every year just to avoid paying fees.

Still, one day, these situations will no longer be a problem. A day will come where generous, curious children, the willingness to change attitude into supportive parents and hopeful, innovative, devoted educational institutions is equal to the real developing and "Incredible India!"

औरंगाबाद जिल्ह्यातील माध्यमिक स्तरावरील शिक्षणात अध्यात्म व विज्ञान यांच्या समन्वयासाठी

तयार केलेल्या कृतिकार्यक्रमांच्या परिणामकारकतेचा अभ्यास

संशोधन विद्यार्थी

अनिता अशोक बोडखे

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठ,
शिक्षणशास्त्र विभाग, औरंगाबाद.
मो. ९०९६२०३१४४
ई-मेल aabodakhe@gmail.com

मार्गदर्शक

डॉ. शोभना विश्वनाथ जोशी

, विभागप्रमुख तथा प्राध्यापक, शिक्षणशास्त्र विभाग
डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठ,
औरंगाबाद. मो. ९४२२९३३५८२
ई-मेल shobhanajoshi99@gmail.com

१) संशोधनाची गरज "विज्ञानाने केली क्रांती, पण अध्यात्माशिवाय नाही मनः शांती"

आज २१ व्या विज्ञान युगात वाढत्या औद्योगिकरणात सर्वत्र चिंता व्यक्त केली जात आहे की, सर्वत्र संस्कृतीचा न्हास होत आहे. यांचा परिणाम युवा वर्गावर मोठ्या प्रमाणात दिसून येत आहे.

व्यसनाधिनता, अपराध, आत्महत्या, निराशा, चिंता, भ्रष्टाचार, फसवणूक, हत्या असे दानवी चेहरे या संस्कृतीचे अधः पतनाचे काम करीत आहे. मानव व समाज सांस्कृतिकदृष्ट्या निरोगी असेल तर देशाचा उत्कर्ष, आनंदमयता सर्वांना अनुभवता येईल. आजच्या विज्ञान युगात धनप्राप्ती हेच प्रत्येकाचे महत्वाचे व अग्रक्रमाचे मूल्य ठरत आहे. विना मेहनतीने, अप्रामाणिकपणे, चातुर्याने, अनैतिकतेने वाटेल तेवढा पैसा कमवण्याची जणू स्पर्धाच लागली आहे. शिक्षणातून समाजातील समस्यावर प्रकाश टाकून त्या सोडवण्यासाठी संशोधक विद्यार्थी निर्माण होणे, आवश्यक आहे. यासाठी विद्यार्थ्यांचा सर्वांगीण विकास होणे महत्वाचे आहे. सर्वांगीण विकास = शारीरिक, विकास + मानसिक विकास + बौद्धिक विकास. परंतु दुर्दैवाने आपल्या शिक्षण प्रणालीत फक्त बौद्धिक व शारीरिक विकासावर जास्त भर दिला जातो. परंतु मानसिक विकासासाठी अध्यात्मिक ज्ञानाशिवाय पर्याय नाही. अध्यात्मातून मानवी मनाची सात्विक व सुदृढरित्या वाढ होऊन मन विशाल होते.

समाजात झोपडी ते राजमहल जीवनात सर्वत्र एक सारखीच मूल्ये असतात उदा. सत्य, प्रामाणिकपणा, प्रेम, दयाळू, मानव समाजाच्या ऐतिहासिक विकास प्रक्रियेत समाजाला कल्याणकारी, मंगलमय, जीवनमूल्य निर्माण करून आचरणात आणून समाजातील सर्वांना मानसिक, बौद्धिक विकासासाठी सुस्थिती निर्माण करून दिली, ती अध्यात्मशास्त्रानेच. संतानी लोकसंस्कृतीला अध्यात्माला साज चढवून दिला आहे. संस्कृतीचा आधुनिकतेशी उत्तम समन्वय करून ही मूल्यवान संस्कृती सामाजिक जीवनाशी युवा मनाशी एकरूप करणे ही आजच्या काळाची गरज आहे.

भारताचा प्राचिन व श्रेष्ठवारसा आधुनिक जगतास वरदान देण्यास समर्थ आहे व हा वारसा जगाच्या कल्याणकारक विचार संपदेत उपयुक्त व अद्वितीय अशी भर घालू शकतो हा विश्वास कोठारी समितीने पुन्हा-पुन्हा व्यक्त केला आहे आणि ही भर दुसरी तिसरी नसून आजच्या विज्ञानास विशेषकरून नैतिक व अध्यात्मिक अधिष्ठान असावे असे आहे. तसेच कोठारी आयोगाचे असे ही म्हणणे आहे कि, शाळांच्या अभ्यासक्रमांतला गंभीर दोष म्हणजे सामाजिक व अध्यात्मिक मूल्यांच्या शिक्षणासंबंधीच्या सोयीचा अभाव. भारतातील बहुसंख्य जनतेच्या जीवनात धर्म ही एक मोठी प्रेरक शक्ती आहे. आणि तिचे चारित्र्य निर्मितीशी घनिष्ठ नाते आहे. जनतेच्या जीवनाशी गरजांशी व आकाक्षांशी संबंध राष्ट्राच्या शिक्षण पध्दतीस ही हेतूगर्भ शक्ती (Purpose ful force) नजरे आड करता येणार नाही.

विज्ञानाने प्रगती केली असली तरी सृष्टी आणि मानवजात राहिल की नाही या प्रश्नांची उत्तरे मिळत नाही अर्धवट ज्ञान धोकादायक असे, केवळ पुस्तकी ज्ञानामुळे प्रश्न सुटणार नाही. अनुभूती महत्वाची आहे. त्यामुळे अध्यात्म व विज्ञान यांचा समन्वय झाल्याशिवाय पूर्ण ज्ञानाची प्राप्ती होणार नाही असे मत जेष्ठ संगणक तज्ञ डॉ. विजय भटकर यांनी मांडलेले आहे. आजच्या संघर्षमय जीवनात मनशांती मिळविणे अधिकाधिक गरजेचे वाटू लागले. सभोवताली अनेक भौतिक गोष्टींची प्रलोभने जीवनात यशस्वी होण्यासाठी कपाती लागणारी स्पर्धा अत्यंत धकाधकीचे

आणि असुरक्षित दैनंदिन जीवन या सगळ्यात जीव मेटाकुटीस येतो. मनात निर्माण होणाऱ्या चिंता विशाल, एखाद्या मनावर होणारा आघात या सर्वांचा यशस्वीपणे सामना करतांना इतर अनेक गोष्टीप्रमाणे दृष्टिकोनाचा फायदा होतो, हे विविध संशोधनातून लक्षात आले आहे. योग, प्राणायाम आणि ध्यान केल्यामुळे चिंता, उदासपणा, हृदयरोग, अतिरक्तदाब अशा विकारांमध्ये उपयोग होतो. योग प्राणायाम आणि ध्यान केल्यामुळे चिंता, उदासपणा, हृदयरोग, अतिरक्तदाब अशा विकारांमध्ये होतो. स्वतः कडे बघण्याची सवय होते. लक्ष केंद्रीत करता येते. वर्तमानात जगण्याची शिकवण मिळते, अशा गोष्टीमुळे मानसिक स्वास्थ्य वाढीस लागते. अध्यात्मिक मनोवृत्तीतून समाधान, क्षमाशिलता, प्रेम, परोपकार, करुणा, बधुता, सहनशिलता, निर्माण होते. नृत्य, संगित, चित्रकला, शिल्पकला, यातून अध्यात्मिकता व्यक्त होते. निसर्गाच्या सानिध्यातही एक मानसिक शांती प्राप्त होते. प्रार्थनेतही अंतर्मुख करण्याची, लीनता व विनंम्रभाव निर्माण करण्याची शक्ती असते.

देशाच्या एकूण संपत्तीतील सर्वात महत्वाची व मूल्यवान संपत्ती युवा पिढी आहे. या युवा पिढीची संवदेनशीलता वाढवणारी, माणुसकी जीवंत ठेवणारी मनाला उत्कर्षाकडे, सामाजिक व राष्ट्रीय बांधिलकी जतन करणारी संस्कृती सर्वत्र विद्यमान हवी.

यासाठी विज्ञान व अध्यात्म यांचा समन्वय आधारे व्यवहार झाल्यास सांस्कृतिक व्यक्ती व समाजाला गुलामी व दमनापासून मुक्त करते.

प्रत्येक दुर्बलतेला सबलतेत बदलण्यासाठीची दृष्टी, साहस व बळ प्रत्येक आव्हानांना सामोरे जाण्याची ताकत ही मानसिक बळातून संतानी, अध्यात्माने व थोर पुरुष उदा. स्वामी विवेकानंद, महात्मा गांधी, संत गाडगे बाबा यांनी समाजाला दिली. यामुळे विज्ञान व अध्यात्माचा समन्वय गरजेचा आहे.

२) संशोधनाची उद्दिष्टे

१. माध्यमिक स्तरावरील विद्यार्थ्यांच्या जीवनात अध्यात्म व विज्ञान या दोन्हीच्या समन्वयाचा आढावा घेणे.
२. माध्यमिक स्तरावरील विद्यार्थ्यांसाठी अध्यात्म व विज्ञान यांच्या समन्वयासाठी कृतिकार्यक्रम तयार करणे.
३. माध्यमिक स्तरावरील विद्यार्थ्यांसाठी अध्यात्म व विज्ञान यांच्या समन्वयासाठी तयार केलेल्या कृतिकार्यक्रमांची अंमलबजावणी करणे.
४. माध्यमिक स्तरावरील विद्यार्थ्यांसाठी अध्यात्म व विज्ञान यांच्या समन्वयाने तयार केलेल्या कृतिकार्यक्रमांची परिणामकारकता अभ्यासणे.
५. माध्यमिक स्तरावरील विद्यार्थ्यांसाठी अध्यात्म व विज्ञान यांच्या समन्वयासाठी शिफारशी सूचविणे.

३) संशोधनाचा न्यादर्श

प्रस्तुत संशोधनासाठी संशोधिकेने औरंगाबाद जिल्ह्यातील ९ तालुक्यातील प्रत्येकी ९ ग्रामीण व ९ शहरी अशा १८ माध्यमिक शाळेतील इ.९वी व इ.१० वी तील १८० विद्यार्थ्यांची नमुना म्हणून निवड केली आहे.

४) कार्यपद्धती

प्रस्तुत संशोधनात संशोधिकेने समस्या अनुरूप संबंधित साहित्याचा अभ्यास करून तज्ञांच्या मार्गदर्शनाखाली पथदर्शक अभ्यास केला. प्रस्तुत संशोधनासाठी संशोधिकेने प्रायोगिक संशोधन पद्धती निवडली होती. संशोधनासाठी संशोधिकेने संशोधन साधन म्हणून स्वनिर्मित पुर्व-उत्तर चाचणी व मुलाखतीचा वापर केला आहे. संशोधिकेने पुर्वचाचणी घेऊन शाळेतील विद्यार्थ्यांवर अध्यात्म व विज्ञान समन्वयाच्या आशयाने आधारित कृति कार्यक्रम राबवून उत्तर चाचणी घेतली आहे. कृतिकार्यक्रमांमध्ये औषधी वनस्पती, अलंकार यांच्या उपयोगाचे तक्ते, चित्रे व प्रत्यक्ष वस्तु विद्यार्थ्यांना दाखवून विद्यार्थ्यांनी काही भाग प्रत्यक्ष कृती करून शिकविण्यात आला. तसेच नैसर्गिक रंग तयार करणे, सूर्यनमस्काराच्या बारा कृती यांच्यावर आधारित तक्ते, चित्रे तयार करून प्रत्यक्ष कृती विद्यार्थ्यांकडून करून घेण्यात आले. संतांचे अभंगाचे तक्ते, चित्रे विद्यार्थ्यांना प्रत्यक्ष दाखवून विद्यार्थ्यांकडून अभंगाच्या म्हणून अर्थ स्पष्ट करून सांगितला.

विविध उदाहरणे दाखले देऊन विद्यार्थ्यांना अध्यात्म व विज्ञानाच्या समन्वयाचा आशय प्रत्यक्ष अध्यापन करून शिकवला. संशोधन अधिक प्रभावशाली होण्यासाठी संशोधिकेने श्री स्वामी समर्थ केंद्र, गुरुपीठ त्र्यंबकेश्वर येथे गुरुपीठावर सुरु असलेल्या वेद-विज्ञान संशोधन विभागाचे व्यवस्थापन सांभाळणाऱ्या तज्ञ आदरणीय वहिनीसाहेब मोरे यांची प्रत्यक्ष मुलाखत घेतली.

५) प्रमुख निष्कर्ष

१. माध्यमिक स्तरावरील विद्यार्थ्यांमध्ये अध्यात्म व विज्ञान यांच्या समन्वयासाठी तयार केलेला कृतिकार्यक्रम परिणामकारक आहे.
२. माध्यमिक स्तरावरील मुलींमध्ये अध्यात्म व विज्ञान यांच्या समन्वयासाठी तयार केलेला कृतिकार्यक्रम परिणामकारक आहे.
३. माध्यमिक स्तरावरील मुलांमध्ये अध्यात्म व विज्ञान यांच्या समन्वयासाठी तयार केलेला कृतिकार्यक्रम परिणामकारक आहे.
४. इ. ९ वी च्या विद्यार्थ्यांमध्ये अध्यात्म व विज्ञान यांच्या समन्वयासाठी तयार केलेला कृतिकार्यक्रम परिणामकारक आहे.
५. इ. १० वी च्या विद्यार्थ्यांमध्ये अध्यात्म व विज्ञान यांच्या समन्वयासाठी तयार केलेला कृतिकार्यक्रम परिणामकारक आहे.
६. ग्रामीण विद्यार्थ्यांमध्ये अध्यात्म व विज्ञान यांच्या समन्वयासाठी तयार केलेला कृतिकार्यक्रम परिणामकारक आहे.
७. शहरी विद्यार्थ्यांमध्ये अध्यात्म व विज्ञान यांच्या समन्वयासाठी तयार केलेला कृतिकार्यक्रम परिणामकारक आहे.
८. खाजगी अनुदानित शाळेतील विद्यार्थ्यांमध्ये अध्यात्म व विज्ञान यांच्या समन्वयासाठी तयार केलेला कृतिकार्यक्रम परिणामकारक आहे.
९. जिल्हा परिषद शाळेतील विद्यार्थ्यांमध्ये अध्यात्म व विज्ञान यांच्या समन्वयासाठी तयार केलेला कृतिकार्यक्रम परिणामकारक आहे.
१०. माध्यमिक स्तरावरील मुलींमध्ये मुलांपेक्षा कृतिकार्यक्रमांची परिणामकारकता जास्त आहे.
११. माध्यमिक स्तरावरील राबविलेल्या कृतिकार्यक्रमाची परिणामकारकता इ.९ वी विद्यार्थ्यांपेक्षा इ.१० वी च्या विद्यार्थ्यांमध्ये जास्त प्रमाणात दिसून येते.
१२. माध्यमिक स्तरावरील राबविलेल्या कृतिकार्यक्रमांची परिणामकारकता ग्रामीण विद्यार्थ्यांमध्ये जास्त प्रमाणात आहे.
१३. इ. १० वी मधील मुलींमध्ये मुलांपेक्षा कृतिकार्यक्रमाची परिणामकारकता जास्त आहे.
१४. अध्यात्मातील प्रज्ञाविवर्धन स्तोत्र रोज नित्य वाचन व पठण केल्यामुळे विद्यार्थ्यांच्या I.Q व स्मरणशक्तीत वाढ होते.
१५. विद्यार्थ्यांमध्ये अध्यात्मातून नैतिकमूल्ये व समाजोपयोगी मूल्ये बालसंस्कार शिबिरातून बालवयात रुजविता येतात.
१६. अध्यात्मिक व बालसंस्कार केंद्राची आज समाजात गरज आहे.
१७. रुद्र अभिषेक करतांना रुद्र पठणाने व श्रवणाने मानवी शरीरावर सकारात्मक परिणाम होऊन शरीरात सकारात्मक ऊर्जा तयार होऊन आजारांसाठी प्रतिकार क्षमता वाढते.
१८. अध्यात्मातील विविध स्तोत्र, मंत्र पठणाने व वाचनाने मानवी शरीरावर सकारात्मक परिणाम होऊन एकाग्रता वाढवून मानसिक शांतता मिळते.

१९. अध्यात्मातील प्रज्ञाविवर्धन स्तोत्र रोज नित्य वाचन व पठण केल्यामुळे विद्यार्थ्यांच्या I.Q व स्मरणशक्तीत वाढ होते.
२०. विद्यार्थ्यांमध्ये अध्यात्मातून नैतिकमूल्ये व समाजोपयोगी मूल्य बालसंस्कार शिबिरातून बालवयात रुजविता येतात
२१. अध्यात्मिक व बालसंस्कार केंद्राची आज समाजात गरज आहे.

संदर्भ सूची

१. अहेर हि., (२०१०) "उदयोन्मुख भारतीय समाजातील शिक्षण व शिक्षक", सुविचार प्रकाशन, नागपूर
२. अडसुळे, प्र., कुलकर्णी, (२००२) "प्रकाशाची अक्षरे चांगदेव पासष्टी आणि नवविज्ञान", मिरगुडकर मॅजेस्टीक प्रकाशन, पुणे.
३. कुंडले,म.बा., (२०१२), "शैक्षणिक तत्त्वज्ञान व शैक्षणिक समाजशास्त्र", श्री विद्या प्रकाशन : पुणे
४. घोरमोडे, के.यु., व घोरमोडे, के.के., (२००८), शैक्षणिक संशोधनाची मूलतत्त्वे, विद्या प्रकाशन, नागपूर
५. चिंतामणी, श्री. (२००३), अध्यात्मिक चर्चासत्र, श्री अक्कलकोट सेवा मंडळ ठाणे.
६. शेटकर, ग. व जोशी शो., (२००७), शैक्षणिक मूल्यामापन व कृती संशोधन, मृण्मयी प्रकाशन, औरंगाबाद
7. www.google.com
8. www.marathi.vishwakosh.com
9. www.nature.nps.gov.in

(Signature)

PRINCIPAL

A. D. College of Education

Sulbhanjan, Tq. Khaltazad, Dist. Aurangabad, M.S.